

Το μάθημα της φυσικής αγωγής στη Μακεδονία κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

Νικόλαος Μίλης

Περίληψη

Αντικείμενο της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι η μελέτη του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στα διάφορα εκπαιδευτικά ιδρύματα στον ευρύτερο χώρο της Μακεδονίας. Το χρονικό πλαίσιο που εξετάζεται, αρχίζει περίπου από τα μέσα του 19ου αιώνα, περίοδος που ξεκινά η συστηματική εκπαίδευση στη Μακεδονία, έως το 1912-13 όπου η Μακεδονία μετά το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων εντάσσεται εξ' ολοκλήρου στο ελληνικό κράτος.

Λέξεις Κλειδιά

Εκπαίδευση, Φυσική Αγωγή, Μακεδονία, Οθωμανική Αυτοκρατορία

1. Εισαγωγή

Το μάθημα της Φυσικής Αγωγής κατά την περίοδο του 19ου αιώνα και ιδιαίτερα στην περιοχή της υπό Οθωμανική κατοχή Μακεδονίας χρήζει μελέτης, με σκοπό την κατανόηση της εξέλιξης του μαθήματος, τόσο σε επίπεδο θεωρητικό – μέσα από τις αλλαγές των διαφόρων εκπαιδευτικών νομοθεσιών και των προγραμμάτων σπουδών – όσο και σε επίπεδο πρακτικό.

Στο πρώτο μέρος της μελέτης, στόχος είναι να παρουσιαστούν οι κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες στο χώρο της Μακεδονίας, στοιχεία τα οποία βοηθούν να κατανοηθεί πληρέστερα η διαμόρφωση και η λειτουργία του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής στα σχολεία της Τουρκοκρατούμενης Μακεδονίας. Τα διάφορα κοινωνικό-πολιτικά γεγονότα στάθηκαν αφορμή, για να αναπτυχθεί ιδιαίτερα η εκπαιδευτική δραστηριότητα στον ευρύτερο χώρο της. Στο δεύτερο μέρος, η μελέτη επικεντρώνεται στο μάθημα της Φυσικής Αγωγής, στα ελληνικά σχολεία της Μακεδονίας. Σκοπός είναι να παρουσιαστούν όλα εκείνα τα ιστορικά στοιχεία, τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν ιστορικά στο χώρο της Φυσικής Αγωγής, αλλά και μαθησιακά για διδακτικούς σκοπούς. Άλλωστε, στην αρχή του κεφαλαίου αυτού γίνεται αναφορά στους νόμους περί γυμναστικής στο ελεύθερο ελληνικό κράτος, ενώ παράλληλα τίθεται το ερώτημα κατά πόσον οι εκπαιδευτικές νομοθεσίες του ελεύθερου ελληνικού κράτους που αφορούν στη Φυσική Αγωγή, εφαρμόζονται ανάλογα και στα διάφορα εκπαιδευτικά ιδρύματα της τουρκοκρατούμενης Μακεδονίας.

2. Μέθοδος, διαδικασία

Το θέμα της παρούσας εργασίας προσεγγίζεται μέσω της ιστορικής έρευνας, η οποία αποτελεί ουσιαστικά διερεύνηση παρελθόντων καταστάσεων. Βασικός σκοπός της ιστορικής έρευνας είναι η ανακάλυψη, περιγραφή και ερμηνεία των γεγονότων που αντλήθηκαν, τόσο από πρωτογενείς, όσο και από δευτερογενείς πηγές.

Η μεθοδολογική προσέγγιση του θέματος βασίζεται στην μελέτη πρωτογενών ιστορικών αρχείων, όπως ο ελληνικός Τύπος στο χώρο της Μακεδονίας, δημόσια έγγραφα, κανονισμοί σχολείων, βαθμολόγια και πρακτικά σχολικών συνεδριάσεων, που αναφέρονται στην εκπαίδευση της τουρκοκρατούμενης Μακεδονίας. Τα διάφορα ιστορικά αρχεία που

μελετήθηκαν, αντλήθηκαν από το Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας (δημόσιο ίδρυμα Γενικών Αρχείων του κράτους του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων).

Όσον αφορά στη μελέτη της συγκεκριμένης χρονολογικής περιόδου, έγινε συστηματική χρονολόγηση και περιοδολόγηση του θέματος (ΥΠ.Ε.Π.Θ.-Γ.Γ.Ε.Ε., χ.χ.), με σκοπό αφενός να ταξινομηθούν χρονικά όλα τα γεγονότα και αφετέρου να χωριστούν σε ιστορικές ενότητες, ανάλογα με τις κοινωνικό-πολιτικές συνθήκες που συντελούνται στη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο.

Η διαδικασία που ακολουθήθηκε για τη μελέτη και την καταγραφή των δεδομένων, ξεκίνησε αρχικά με τη συστηματική βιβλιογραφική αναζήτηση σχετικού υλικού. Βασικός στόχος ήταν η ένταξη του θέματος στο ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο της εποχής, καθώς και η αναζήτηση σχετικών βιβλιογραφικών πηγών, που θα καταστήσουν την έρευνα πρωτότυπη και χρήσιμη για περαιτέρω αξιοποίηση. Επιπλέον, σε επόμενο στάδιο, έγινε μεθοδική καταγραφή όσο το δυνατόν περισσότερων πρωτογενών πηγών-τεκμηρίων, εφόσον είχε καθοριστεί ήδη το ιστορικό πλαίσιο της έρευνας. Έτσι, η καταγραφή των πηγών έγινε κυρίως από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, έως και την ένταξη της Μακεδονίας στο ελεύθερο Ελληνικό Κράτος. Η διαδικασία αυτή ήταν ιδιαίτερα σημαντική και συνάμα δύσκολη, αφού πολλά από τα ιστορικά αρχεία είχαν σημαντικές φυσικές φθορές, ενώ κάποια άλλα είχαν χαθεί, λόγω μεγάλων φυσικών καταστροφών που είχε υποστεί η πόλη της Θεσσαλονίκης, δημιουργώντας «κενό» στην ιστορία.

Στη συνέχεια, οι πηγές ταξινομήθηκαν βάσει των ιστορικών γεγονότων της περιόδου που μελετήθηκε, καθώς και των βαθμίδων εκπαίδευσης της εποχής. Τέλος, έγινε η κριτική και η σύνθεση της μελέτης, όπου συνδυάζοντας τις βιβλιογραφικές πηγές και τα ιστορικά τεκμήρια, αναδείχθηκαν τα παρακάτω ερευνητικά ευρήματα.

3. Η εκπαιδευτική δραστηριότητα στη Μακεδονία 19ος-20ος αιώνας. Ιστορία και πολιτική.

Τον 19ο αιώνα στη Μακεδονία συντελούνται διάφορες πολιτικές εξελίξεις και αλλαγές που αφορούν στη γεωγραφική διάρθρωση της. Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα, στη χερσόνησο του Αίμου, συγκεντρώνονται διάφορα φύλα, ελληνικά, βουλγαρικά, σερβικά, αλβανικά και ρουμανικά. Τα χρόνια αυτά οι συγκεκριμένοι λαοί ανέπτυξαν ένα αίσθημα εθνικιστικών ιδεών με κύριο αίτημα τους τις εδαφικές διεκδικήσεις σε όλη τη χερσόνησο του Αίμου και ιδιαίτερα στον χώρο της Μακεδονίας.

Η διοικητική οργάνωση του μακεδονικού χώρου, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ασταθής. Παγιώθηκε το 1864, οπότε και θεσπίστηκε ο θεσμός των Βιλαετιών, ο οποίος διατηρήθηκε μέχρι την ενσωμάτωση της Μακεδονίας στο ελληνικό κράτος. Οι δυο μεγάλες διοικητικές διαιρέσεις ήταν τα Βιλαέτια της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου. Το Βιλαέτι της Θεσσαλονίκης αποτελούσε η Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία, ενώ υποδιαιρούταν στα Σαντζάκια Δράμας, Σερρών και Θεσσαλονίκης. Από την άλλη πλευρά, στο «Βιλαέτι Μοναστηρίου υπαγόταν κυρίως ένα μέρος της Δυτικής και Βόρειας Μακεδονίας αντίστοιχα, ενώ υποδιαιρούταν στα Σαντζάκια Μοναστηρίου, Κοριτσάς και Σερβίων» (Παπαδόπουλος, 1970, σ. 13-14). Επίσης, στο Βιλαέτι Μοναστηρίου υπάγονταν και τα Σαντζάκια του Ελβασάν και της αμιγώς αλβανόφωνης Δίβρας (πρώην Αχρίδας), καθώς και ο Καζάς Ελασσόνας που γεωγραφικά ανήκει στη Θεσσαλία (Παπαδόπουλος, 1970· Σακελλαρίου, 1982).

Σύμφωνα με την έκθεση της 24ης Δεκεμβρίου 1876 του προξένου της Θεσσαλονίκης, Κωνσταντίνου Βατικιώτη. Διακρίνεται η υπεροχή του ελληνικού πληθυσμού και της ελληνικής γλώσσας στο Βιλαέτι της Θεσσαλονίκης «...η ελληνική φυλή κατέχει αμιγώς και λαλεί την ελληνικήν γλώσσαν εν μεν τη Κεντρική Μακεδονία το Βέρμιον και την μεταξύ Αλιάκμονος,

Λουδίου και Αξιού μεσοποταμίας χωριζόμενην δια γραμμής σχεδόν ευθείας αγομένης από τινος μεταξύ Ναούσης και Βοδενών σημείου σχεδόν εις Θεσσαλονίκην ολόκληρον την Χαλκιδικήν, μέχρι των λιμνών Αγίου Βασιλείου και Βόλβης (Βασικίων) συμπεριλαμβανομένων και των κλιτύων του όρους Χορτιάτου και της κοιλάδος του Λαγκαδά, εν δε τη Ανατολική Μακεδονία, ήτοι ταις Διοικήσεσι Σερρών και Δράμας, τμήμα το διαχωριζόμενον δια γραμμής ανιούσης από της λίμνης Βόλβης εις Νιγρήταν και Σέρρας και εκείθεν κατιούσης δια της Επαρχίας Ζίχνης εισα Καβάλλαν και Ξάνθην...» (Βακαλόπουλος, 1986, σσ. 83-84). Μάλιστα, σε κάποιες από τις επαρχίες του ομώνυμου Βιλαετιού, όπως στη Νάουσα, Βέροια, Θεσσαλονίκη, Χαλκιδική, το ελληνικό στοιχείο διατηρούσε απόλυτη υπεροχή. Στην επαρχία Γιαννιτσών επίσης που περιελάμβανε τις περιοχές Βοδενών (Εδεσσα), Καρατζόβας (Αλμωπία) και Οστρόβου (Αρνισσα Βεγορίτιδας), τα 2/3 του πληθυσμού αποτελούνταν από Σλαβόφωνους Έλληνες και μόλις το 1/3 από Εξαρχικούς (Βακαλόπουλος, 2005).

Το 1839 οι μεταρρυθμίσεις του Χάττι Σερίφ, δίνουν μεγάλη ώθηση, ώστε να αναπτυχθεί η πρώτη συστηματική προσπάθεια για την επέκταση του σχολικού δικτύου της Μακεδονίας, συνεχίζοντας με την μεταρρύθμιση του Χάττι-Χουμαγιούν το 1856. Παρά την προσπάθεια των τουρκικών αρχών για διεύρυνση του χάσματος Μουσουλμάνων και Χριστιανών, οι μεταρρυθμίσεις αυτές ενδυνάμωσαν περισσότερο την ελληνική συνείδηση και το εθνικό φρόνημα των χριστιανών. Έτσι, η ανάπτυξη της πνευματικής και εκπαιδευτικής κίνησης έγινε το μέσο για την διατήρηση του εθνικού φρονήματος.

Η πόλη της Θεσσαλονίκης, καθώς ήταν το μεγαλύτερο σε πληθυσμό αστικό και εμπορικό κέντρο της Μακεδονίας, γνώριζε εδώ και πολλά χρόνια αξιόλογη εκπαιδευτική και γενικότερα πνευματική δραστηριότητα. Ήδη, από τον 18ο αιώνα, στην πόλη λειτουργούσαν σχολεία. Σε έγγραφο του «Συλλόγου προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων» [όπως παραθέτει η Βουρή, 1994] το 1875 αναφέρεται: «είναι ανάγκη να ιδρυθώσιν εν Μακεδονία, ισχυρά κέντρα ελληνικού πολιτισμού εν Θεσσαλονίκη, Σέρρες, Βοδενά, Κοζάνη, Καστοριά, Βιτολίοις και Κορυτσά. Και η μεν Θεσσαλονίκη έχει ήδη πλήρες γυμνάσιον λίαν καλώς κατερτισμένον» (σ. 31).

Η παραχώρηση σημαντικών δικαιωμάτων βάσει των μεταρρυθμίσεων που αναφέρθηκαν και συγκεκριμένα του Χάττι-Χουμαγιούν (Ηλιάδου-Τάχου, 2001), δημιουργούν ευνοϊκή συγκυρία την δεκαετία του 1860 για την προώθηση του βουλγαρικού εκκλησιαστικού ζητήματος. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δημιούργησαν πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη του βουλγαρικού εθνικισμού (Μπονιδης, 1996). Ο βουλγαρικός εθνικισμός αφορμήθηκε και εδραιώθηκε μέσα στους κόλπους της βουλγαρικής εκκλησίας. Χρησιμοποιώντας ως πρόσχημα διαφορές που σχετίζονταν με ζητήματα του κλήρου και των εκκλησιών, επιδίωκαν συστηματικά την έντονη αφύπνιση του βουλγαρικού εθνικισμού. Πιο συγκεκριμένα, η βουλγαρική εκκλησία υποστήριζε πως ο ελληνικός κλήρος μονοπωλούσε στους επισκοπικούς θρόνους, επέβαλλε την ελληνική γλώσσα στα σχολεία και κατέστρεφε βουλγαρικά μνημεία και χειρόγραφα (Βακαλόπουλος, 1987).

Στη Μακεδονία ξεκινάει μεγάλη προπαγάνδα από την πλευρά των Βουλγάρων με την ίδρυση σχολείων. Η υποβολή αλληπάλληλων βουλγαρικών σχεδίων με στόχο τις εδαφικές διεκδικήσεις, οδήγησε στην εκπόνηση σχεδίου από τον πατριάρχη Γρηγόριο ΣΤ'. Ωστόσο, η τουρκική κυβέρνηση, εκμεταλλεύεται την διένεξη των Βουλγάρων με το Πατριαρχείο και περνά σε μεταρρυθμίσεις το 1870 με φερμάνι του Σουλτάνου, επιτρέποντας την ίδρυση ανεξάρτητης Ορθόδοξης Εκκλησίας της Βουλγαρίας, επονομαζόμενης ως «Βουλγαρική Εξαρχία». Δύο χρόνια αργότερα, το 1872, κηρύχθηκε από το Πατριαρχείο σχισματική.

Υπό το πρίσμα των γεγονότων αυτών, η εκπαίδευση έγινε το μέσο για τη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας του ελληνόφωνου πληθυσμού της Μακεδονίας και, κατά προέκταση, για την

εδαιφική της διεκδίκηση. Κατά τη δεκαετία του 1880 η ανάγκη δημιουργίας μεγαλύτερου δικτύου ελληνικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στην περιοχή του Μοναστηρίου ήταν άμεση. Οι πιέσεις που δέχτηκε το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών από τον Έλληνα πρόξενο του Μοναστηρίου, Γ. Δοκό, το 1883 αποδεικνύει ότι η περιοχή του Μοναστηρίου δεχόταν έντονη προπαγάνδα από την Βουλγαρική Εξαρχία, η οποία ξεκίνησε τη δράση της στις περιοχές αυτές. Έτσι, ήταν ιδιαίτερα σημαντικό να δημιουργηθεί ένα ευρύ ελληνικό εκπαιδευτικό δίκτυο τόσο στην πόλη του Μοναστηρίου, όσο και στις επαρχίες του, στις οποίες κατοικούσαν σλαβόφωνες χριστιανικές κοινότητες. Με την εκπαιδευτική ενίσχυση των βορειοδυτικών περιοχών θα εξασφαλιζόταν μετέπειτα και η ασφάλεια των νότιων περιοχών της Μακεδονίας (Βουρή, 1992).

Την εποχή αυτή ξεκινά η πρώτη φάση του Μακεδονικού Αγώνα, η οποία θα καταλήξει στον ένοπλο αγώνα του 1904. Μετά την λήξη του Μακεδονικού Αγώνα και την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων το 1912, τα γεγονότα διαφοροποιούνται σημαντικά που έχουν ως αποτέλεσμα την ένωση της Μακεδονίας με το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος.

4. Η πορεία του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής στο ελεύθερο ελληνικό κράτος κατά τον 19ο αιώνα.

Η εμφάνιση του Αθλητισμού και της Γυμναστικής στην Ελλάδα έγινε τον 19ο αιώνα, και ειδικότερα το 1896, με την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων και την επιλογή της Αθήνας ως πρώτης πόλης για την φιλοξενία τους.

Από τις αρχές κυρίως του 19ου αιώνα, όπως αναφέρει η Φουρναράκη (1998), γίνεται μια στροφή προς ένα ενιαίο καθολικό πρότυπο σωματικής αγωγής, όπως εκφράζεται στην Γερμανία (Πρωσία). Σύμφωνα με αυτό το πρότυπο η Γυμναστική προβάλλει ως μείζον δημόσιο εγχείρημα την υγεία, την μακροβιότητα και τη βελτίωση του ανθρώπινου γένους. Η σπουδαιότητα της γυμναστικής τονίζεται ιδιαίτερα στην Εφημερίδα των Κυριών: «η γυμναστική εκαλλιεργήθη δε και προώδευσεν έπειτα...διότι εξελήφθη ως όρος καλής ανατροφής και παιδείας, η οποία διαμόρφωνε τελείους ελεύθερους ανθρώπους» (Εφημερίς των Κυριών, αριθ. 879, 28-5-1906, σ. 5).

Ο νόμος του 1836, ο οποίος ήταν αντιγραφή του Βαυαρικού νόμου του 1830, δάνεισε στην ελληνική Μέση Εκπαίδευση τον κλασικό ανθρωπισμό της Βαυαρικής γυμναστικής (Papadakis, 2006). Βέβαια, παρόλο που ο νόμος όριζε πως η σωματική άσκηση θα διδασκόταν δυο φορές την εβδομάδα, λόγω της ανεπάρκειας των δασκάλων για τη διδασκαλία της Γυμναστικής και της έλλειψης κατάλληλων χώρων, το μάθημα δεν διδάχθηκε. Από την άλλη πλευρά, στον χώρο της Μέσης Εκπαίδευσης, όπως αναφέρει η Κουλούρη (1997), το βασιλικό διάταγμα την ίδια περίοδο όριζε την επίβλεψη των δασκάλων προς τη Γυμναστική και τις ασκήσεις. Είναι λοιπόν εμφανές το ενδιαφέρον για την ανάπτυξη του αθλητικού φαινομένου και στη Μέση Εκπαίδευση.

Μετά την πτώση του Όθωνα το 1862, θεσπίζεται με ψήφισμα η εισαγωγή της οπλασκίας στο Εθνικό Πανεπιστήμιο και της Γυμναστικής στα Γυμνάσια του ελληνικού κράτους, χωρίς όμως να είναι υποχρεωτική. Επιπρόσθετα, κατά το 1871, θεσπίζονται από την πολιτεία διάφορα μέτρα για τη Γυμναστική, με σημαντικότερο την εισαγωγή των στρατιωτικών ασκήσεων στα Γυμνάσια για τους μαθητές άνω των δεκατεσσάρων ετών. Η ανάθεση για τη διδασκαλία των ασκήσεων αυτών δόθηκε αποκλειστικά σε υπαξιωματικούς ή στρατιώτες. Στα ελληνικά σχολεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης η διδασκαλία της γινόταν με βασική αρχή την ανάπτυξη των μαθητών με «δύναμη και ευεξία» και επικεντρωνόταν σε «ασκήσεις στρατιωτικές, αθλήματα και κολύμπι, τα οποία αποτελούσαν αντιγραφή του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος» (Papadakis, 2006, p. 171).

Επίσης, κατά το 1880 επί κυβερνήσεως Χαρίλαου Τρικούπη, εκδόθηκε νομοσχέδιο κατά το οποίο προβλεπόταν, σχεδιασμός ενός ενιαίου προγράμματος, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα για την καθιέρωση των γυμναστικών επιδείξεων, των σχολικών αγώνων και του θεσμού της επιθεώρησης, την ίδρυση δίχρονης σχολής γυμναστών, τη διάδοση της «εν υπαίθρω» άσκησης, καθώς και την ίδρυση γυμναστηρίων και σκοπευτηρίων σε όλη την επικράτεια (Καρανταΐδου, 2000). Παράλληλα, με το νομοσχέδιο αυτό η κυβέρνηση προχωρούσε σε μια μερική αποστρατικοποίηση της σχολικής Γυμναστικής (Οπλασκίας), εγχείρημα για το οποίο αγωνίστηκε ο Ι. Φωκιανός, ο οποίος μάλιστα ήταν αντίθετος με την αρχή της πρώιμης στρατιωτικής εκπαίδευσης των μαθητών.

Στη δεκαετία του 1890 και συγκεκριμένα το 1896, η αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας, συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση θετικού κλίματος για την πορεία της Γυμναστικής και του Αθλητισμού στον χώρο της ελληνικής εκπαίδευσης. Το 1899, σημαντικό βήμα προς όφελος της γυμναστικής στην εκπαίδευση αποτέλεσε ο νόμος ΒΧΚΑ' (Καρανταΐδου, 2000). Την εποχή αυτή, υπουργός Παιδείας είναι ο Αθανάσιος Ευταξίας, ο οποίος εξέδωσε μια σειρά από νομοσχέδια με στόχο την αναβάθμιση της εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το νομοσχέδιο «Περί διδασκαλείων τῶν ἀρρένων», όπως περιγράφει ο Μπουζάκης, (2002), στο άρθρο 9 αναφέρει επ' ακριβώς τα μαθήματα τα οποία διδάσκονται στο διδασκαλείο αρρένων:

Μαθήματα διδασκόμενα ἐν τοῖς Διδασκαλείοις εἶναι τὰ ἑξῆς: α. Θρησκευτικά. β. Φιλοσοφικά και παιδαγωγικά μετὰ τῆς νομοθεσίας τῆς δημοτικῆς εκπαιδεύσεως. γ. Ἑλληνικά. δ. Γερμανικὴ γλῶσσα. ε. Ἱστορία και ἰδίᾳ ἢ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. ζ. Διδασκαλία περὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων τοῦ Ἑλλήνος συνταγματικοῦ πολίτου. ζ. Γεωγραφία. η. Μαθηματικά. θ. Φυσιολογικά. ι. Στοιχεῖα ἀνθρωπολογίας καὶ ὑγιεινῆς. ια. Στοιχειώδεις γνώσεις γεωπονίας, κηπουρικῆς, δένδροκομίας, σπηροτροφίας καὶ μελισσοκομίας. ιβ. Στοιχεῖα τῆς πολιτικῆς δικονομίας καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ δικαίου. ιγ. Στοιχεῖα καταστιχογραφίας. ιδ. Ὡδική, ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ καὶ τετράχορδον. ιε. Καλλιγραφία και ἰχνογραφία. ιζ. Γυμναστικὴ. ιζ. Χειροτεχνικὴ. (Μπουζάκης, 2002, σ. 398-399)

Επιπρόσθετα, ο Ευταξίας προτείνει το μάθημα της Γυμναστικής και στο νομοσχέδιο «Περί Δημοτικῆς Εκπαιδεύσεως». Όπως φάνηκε λοιπόν παραπάνω, μέσα στο πρόγραμμα μαθημάτων των διδασκαλείων των αρρένων, ο υπουργός Παιδείας προτείνει, εκτός των άλλων, και το μάθημα της Γυμναστικής. Σε επόμενο άρθρο (25) του ίδιου νομοσχεδίου αναφέρει:

...διδάσκαλος τῆς γυμναστικῆς διορίζεται ἀπόφοιτος ἡμετέρας ἢ ἀλλοδαπῆς γυμναστικῆς σχολῆς κατὰ προτίμησιν δε τῆς δια νόμου ἰδρυθησομένης ἐν Αθήναις τοιαύτης, και δη ἐπὶ μηνιαίῳ μὲν μισθῷ 120 δραχμῶν, ἀν δὲν ἔχῃ ἄλλην δημόσιαν ὑπηρεσίαν, ἐπὶ ἐπιμισθίῳ δε 60 δραχμῶν, ἀν ἔχῃ τοιαύτη. (Μπουζάκης, 2002, σ. 401)

Στο παραπάνω νομοσχέδιο είναι εμφανής η μέριμνα για τη διδασκαλία της Γυμναστικής. Μάλιστα, ο νόμος ΒΧΚΑ' της 10ης Ιουλίου 1899 προέβλεπε την ίδρυση Σχολῆς Γυμναστών στην Αθήνα. Όπως φαίνεται στο άρθρο 25 του νομοσχεδίου, η διδασκαλία της Γυμναστικής αναλαμβάνονταν κατά προτεραιότητα από διδασκάλους της συγκεκριμένης σχολῆς. Στο κεφάλαιο Β' με τίτλο «Περί Διδασκάλων και Καθηγητῶν τῆς Μέσης Εκπαιδεύσεως» του νομοσχεδίου, αναφέρεται: «Διδάσκαλος τῆς γυμναστικῆς διορίζεται ὁ κεκτημένος τα προσόντα κατὰ τὸν Νόμον, ΒΧΚΑ' τῆς 10 Ιουλίου 1899.» (Μπουζάκης, 2002, σ. 427)

Επίσης, στο νομοσχέδιο «Περί ἰδρύσεως Διδασκαλείου τῶν Θηλέων» ορίζεται εκτός των άλλων μαθημάτων και η διδασκαλία τῆς γυμναστικῆς και τῶν ἐλληνικῶν χορῶν. Παρατηρεῖται λοιπόν ὅτι στο Διδασκαλεῖο Ἀρρένων διδάσκεται και ἡ γυμναστικὴ, ἐνῶ ἀντιθέτως στο Διδασκαλεῖο Θηλέων εκτός τῆς Γυμναστικῆς διδάσκονται και οἱ ἐλληνικοὶ χοροί.

Με τον νόμο ΒΧΚΑ΄ προβλεπόταν η αναβάθμιση της σχολικής γυμναστικής σε πρωτεύον μάθημα με την καθιέρωση ενιαίου αναλυτικού προγράμματος για τη Δημοτική και τη Μέση εκπαίδευση, καθώς και την καθιέρωση των γυμναστικών επιδείξεων, των σχολικών και πανελληνίων αγώνων. Μάλιστα, όπως προαναφέρθηκε, με τον ίδιο νόμο ορίστηκε η ίδρυση Ακαδημαϊκού Γυμναστηρίου και Σχολής Γυμναστών δίχρονης διάρκειας. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με το συγκεκριμένο νόμο, το περιεχόμενο της Γυμναστικής στο ελληνικό σχολείο, συνίσταται σε τακτικές ελεύθερες και ενόργανες ασκήσεις. Στο γυμναστήριο λοιπόν διδάσκονται ενόργανες ασκήσεις με αλτήρες, σιδερένιες ράβδους και κορύνες. Επίσης, στην κνησιολογία των μεγαλύτερων τάξεων περιλαμβάνονται ασκήσεις σε μονόζυγα και δίζυγα.

Επομένως, μετά από όλες αυτές τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που στόχο είχαν την εξέλιξη της Γυμναστικής στα σχολεία της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, επιτυγχάνεται η μετάβαση από την στρατιωτικού τύπου Γυμναστική, που μέχρι τώρα διδάσκεται στα σχολεία, στη σουηδικού τύπου Γυμναστική. Βασικός οπαδός και υποστηρικτής της νέας αυτής διδασκαλίας είναι ο Ιωάννης Χρυσάφης (1873-1932) (Καντζίδης, 2002). Επηρεασμένος δε από τις σπουδές του στη Σουηδία, έγινε οπαδός του γυμναστικού συστήματος της χώρας αυτής και μέσω των προσωπικών διασυνδέσεων που είχε στο Υπουργείο Παιδείας, κατόρθωσε να επιτύχει τη σημαντικότερη μεταρρύθμιση στη σχολική σωματική αγωγή μέχρι την εποχή αυτή. Μάλιστα, το βιβλίο που εξέδωσε ο ίδιος με τίτλο «η Γυμναστική κατά το Σουηδικόν Σύστημα», καθιερώθηκε ως ένα «πρόγραμμα» στην ελληνική εκπαίδευση και η βασική του φιλοσοφία αναφέρεται ότι κυριάρχησε ως και τις αρχές της δεκαετίας του 1950. Στο συγκεκριμένο εγχειρίδιο, ο Ι. Χρυσάφης υποστήριζε ότι το σουηδικό γυμναστικό σύστημα συνιστά επιστημονική Γυμναστική, που στηρίζεται σε βαθιά μελέτη του ανθρώπινου σώματος, στη λεπτομερή, από ανατομική και φυσιολογική άποψη, γνώση της κίνησης, καθώς επίσης στην επισταμένη έρευνα της αρχαιοελληνικής Γυμναστικής.

Σε υπόμνημα του Ι. Χρυσάφη προς το Υπουργείο Παιδείας, με τίτλο: « Η Σωματική Αγωγή και η στρατιωτική προπαίδευσις της νεότητος και η ενδεικνύομενη οργάνωσις αυτών» (παράρτημα 15ον) και συγκεκριμένα στο κεφάλαιο 11. αναφέρει:

Αποτέλεσμα δε της ευεργετικωτάτης ταύτης δι' όλην την γυμναστικήν αξιώσεως του γενναίου χορηγού υπήρξεν η υπό του τότε Υπουργού της Παιδείας και ενθουσιώδους φίλου της γυμναστικής κ. Αθ. Ευταξίου, σύνταξις του ΒΧΚΑ΄ Νόμου περί γυμναστικής, όστις ψηφισθείς υπό της βουλής κατά τον Ιούλιον του 1899 αποτελεί αληθώς την αφετηρίαν της σοβαράς εργασίας υπέρ της εν Ελλάδι γυμναστικής, εις τούτον δε κυρίως οφείλεται η έκτοτε συντελεσθείσα γυμναστική πρόοδος. Τα κυριότατα των δια το νόμου τούτου ληφθέντων μέτρων είναι τα εξής: 1. η γυμναστική κατέστη πράγματι υποχρεωτική, καθ' άπασαν την Εκπαίδευσιν, από του Δημοτικού σχολείου μέχρι του Πανεπιστημίου συμπεριλαμβανομένου, και ετάχθη μεταξύ των πρωτεύοντων μαθημάτων. 2. Απεφασίσθη, όπως εις παν σχολείον προσαρτηθή ίδιον γυμναστήριον δια την αποκλειστικήν του σχολείου τούτου χρήσιν,[...]. 3. δια τας γυμναστικάς ασκήσεις των φοιτητών ιδρυθή και λειτουργεί έκτοτε το Ακαδημαϊκόν γυμναστήριον, η δε γυμναστική περιελήφθη εις τα γενικά μαθήματα των φοιτητών.

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι ο νόμος ΒΧΚΑ΄ αποτέλεσε σημαντικό κίνητρο για την ανάπτυξη και εξέλιξη της σχολικής γυμναστικής, με βασικό της πυρήνα την αποστρατικοποίηση της. Η γυμναστική πλέον γίνεται ένα υποχρεωτικό μάθημα στην ελληνική εκπαίδευση. Αντίστοιχα, στις ακαδημίες οι φοιτητές έχουν την ευκαιρία να γυμνάζονται σε ακαδημαϊκά γυμναστήρια, η δημιουργία των οποίων είναι υποχρεωτική σύμφωνα με το συγκεκριμένο νόμο.

Το 1909 με το νόμο ΓΥΛΗ΄ καθιερώθηκε σε όλα τα σχολεία του ελληνικού κράτους το σουηδικό σύστημα, καταργώντας όλα τα προηγούμενα συστήματα που επικρατούσαν, όπως το

γερμανικό-στρατιωτικό σύστημα περί γυμναστικής. Το σουηδικό σύστημα περιελάμβανε ενόργανες ασκήσεις φορητών και ακίνητων οργάνων σουηδικού συστήματος. Σκοπός της συγκεκριμένης μεταρρύθμισης ήταν η αναβάθμιση της Φυσικής Αγωγής σύμφωνα με τις σύγχρονες επιστημονικές αντιλήψεις (για την υγιεινή του σώματος), καθώς και η εφαρμογή κοινού αναλυτικού προγράμματος σε όλη την ελληνική επικράτεια.

5. Το μάθημα της Φυσικής Αγωγής στα σχολεία της Μακεδονίας τις τελευταίες δεκαετίες της Τουρκοκρατίας.

Μετά την ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας στο χώρο της Μακεδονίας, η εκπαιδευτική δραστηριότητα από την πλευρά του ελληνόφωνου πληθυσμού γνωρίζει αξιόλογη κίνηση. Οι βουλγαρικές ενέργειες με σκοπό τον προσηλυτισμό του χριστιανικού πληθυσμού την περίοδο αυτή αποτέλεσαν σημαντική αφορμή για την ίδρυση μεγάλου αριθμού ελληνικών σχολείων. Η προπαγάνδα που δέχονταν οι χριστιανικοί πληθυσμοί της Μακεδονίας δεν είχε την αναμενόμενη ανταπόκριση, γι' αυτό οι εξαρχηκοί κατέφυγαν σε σκληρότερες πιέσεις, απειλές και άλλου είδους τρομοκρατικές ενέργειες ξεκινώντας πρωτίστως από τις περιοχές της Βόρειας Μακεδονίας (Βακαλόπουλος, 1986· Μίντσης, 1997) .

Την περίοδο αυτή στην περιοχή της Μακεδονίας ιδρύεται σημαντικός αριθμός εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Ενδεικτικά, στις Σέρρες στη δεκαετία 1880-1890 η παιδεία γνώρισε σημαντική ανάπτυξη. Μάλιστα, στην ίδια περιοχή, φοιτούσαν έως τις αρχές του 1900 περισσότεροι από 2000 μαθητές. Ιδιαίτερη εκπαιδευτική δραστηριότητα παρατηρείται και σε μικρότερες περιοχές, όπως η περίπτωση του Γυμνασίου Τσοτυλίου, στο οποίο έως το 1900 φοίτησαν περίπου 3500 μαθητές. Επιπλέον, στο Μοναστήρι, τα τελευταία χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας υπήρχαν «17 ελληνικά εκπαιδευτικά ιδρύματα με 55 διδασκάλους και 2500 μαθητές» (Σακελλαρίου, 1982, σ. 499). Αφενός η πληθυσμιακή υπεροχή της Θεσσαλονίκης και αφετέρου ο έντονος βουλγαρικός εθνικισμός και ο ανταγωνισμός των εξαρχηκών και ορθόδοξων στις βορειότερες περιοχές, όπως στο βιλαέτι Μοναστηρίου, είχαν σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία μεγάλου αριθμού ελληνικών σχολείων.

Πολλά από τα σχολεία της Μακεδονίας έχουν ένα πλήρες πρόγραμμα σπουδών. Μάλιστα, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι διδάσκονται σχεδόν όλα τα μαθήματα που διδάσκονται και σε σχολεία του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους. Άλλωστε, ο ελληνόφωνος πληθυσμός της τουρκοκρατούμενης Μακεδονίας συνδέεται στενά με το ελεύθερο Ελληνικό Κράτος, καθώς πολλοί ελληνικοί Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Μπονίδης (1996), «δείχνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στο χώρο της Μακεδονίας. Τα σωματεία αυτά αποτελούν σημαντικό παράγοντα για την ανάπτυξη της παιδείας στη Μακεδονία» (σ. 37).

Σχετικά με το μάθημα της Γυμναστικής στην υπό Οθωμανική κατοχή Μακεδονία, οι διάφορες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες την καθιστούν ως μια ιδιάζουσα περίπτωση. Η Μακεδονία ήδη στις αρχές του 19ου αιώνα ανέπτυξε αξιόλογη εκπαιδευτική κίνηση με αποκορύφωμα τη δεκαετία του 1870. Η μεγάλη εκπαιδευτική δραστηριότητα στην συγκεκριμένη περίοδο οφείλεται σημαντικά στις διάφορες κοινωνικές και πολιτικές αναταράξεις, λόγω της βουλγαρικής προπαγάνδας και στην ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας (Τσάμης, 1975) με βασικό αίτημα την δημιουργία της Μεγάλης Βουλγαρίας.

Με την έναρξη των πολιτικών αυτών γεγονότων, στη Μακεδονία δρουν διάφοροι Σύλλογοι και Εταιρίες που βασικό στόχο έχουν τη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στον ελληνόφωνο πληθυσμό της, καθώς και τη διατήρηση της εθνικής συνείδησης των κατοίκων της. Οι ελληνικές Φιλεκπαιδευτικές Εταιρίες ξεκίνησαν την εξάπλωσή τους στο χώρο της Μακεδονίας ταχύτατα, με σκοπό τη μάχη (μαζί με άλλες εταιρίες) ενάντια στις υπόλοιπες βαλκανικές εθνότητες. Το 1881, περίπου 125 ελληνικές εκπαιδευτικές εταιρίες έδρασαν στην Οθωμανική

Αυτοκρατορία, ενώ πολλές φιλανθρωπικές οργανώσεις ασχολούνται και αυτές με την διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στους ελληνοφώνους πληθυσμούς της Μακεδονίας. «Κατά το 1912, στη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, περίπου 176 πολιτιστικοί σύλλογοι-εταιρίες, έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας, ενώ η κάθε μία αντιστοιχούσε σε 3.727 κατοίκους» (Papadakis, 2006, p. 25).

Στο πλαίσιο αυτών των εξελίξεων, τα ελληνικά σχολεία της Μακεδονίας αρχίζουν να οργανώνονται ολοένα και περισσότερο, τυπώνοντας προγράμματα σπουδών όμοια με τα αναλυτικά προγράμματα των ελληνικών σχολείων του ελεύθερου ελληνικού κράτους. Σε αρκετά μακεδονικά σχολεία το μάθημα της Φυσικής Αγωγής φαίνεται πως υπάρχει μέσα στο πρόγραμμα σπουδών. Οι πηγές που μας δίνουν πληροφορίες για τη Γυμναστική στην περιοχή της Μακεδονίας, προέρχονται κυρίως από τον τοπικό τύπο της εποχής, τα διάφορα προγράμματα σπουδών των ελληνικών εκπαιδευτηρίων, τα βαθμολόγια ιδιωτικών σχολείων, καθώς και διάφορα πρακτικά συνεδριάσεων των εφοριών των σχολείων αυτών.

Οι πρώτες πληροφορίες για τη Φυσική Αγωγή στη Μακεδονία αφορούν στην περίοδο περίπου του 1877 και συγκεκριμένα στον κανονισμό του Διδασκαλείου της Θεσσαλονίκης. Το 1876, ιδρύεται στη Θεσσαλονίκη το Διδασκαλείο Αρρένων, με την υποστήριξη του «Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων» και λειτουργεί αρχικά με τρεις τάξεις. Το Διδασκαλείο στεγάζεται σε κτήριο της Μητρόπολης και έχει 20 μαθητές και την διεύθυνση του ιδρύματος αναλαμβάνει ο Χαρίσιος Παπαμάρκου, καταγόμενος από το Βελβενδό Κοζάνης (Παπαδόπουλος, 1994). Στο πρόγραμμα των μαθημάτων, εκτός από τα κύρια μαθήματα είναι η διδασκαλία Φιλοσοφικών, Παιδαγωγικών, Σωματολογία, Καλλιγραφίας, και Μουσικής τετράχορδου Αρμονικής. Οι μαθητές του Διδασκαλείου γίνονταν δεκτοί σε αυτό με την προϋπόθεση να περάσουν τις γραπτές και προφορικές εξετάσεις στα μαθήματα των Θρησκευτικών, της Ιστορίας, των Ελληνικών, της Γεωγραφίας και της Αριθμητικής. Η Γυμναστική ως μάθημα αποτελούσε ένα από τα κυριότερα μαθήματα. Η σημασία που δόθηκε για τη διδασκαλία της Γυμναστικής αποδεικνύεται, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη ο κανονισμός του σχολείου, στον οποίο υπογραμμίζεται η ύπαρξη και η ανάγκη δημιουργίας γυμναστικού χώρου και οργάνων. Συγκεκριμένα σύμφωνα με τον κανονισμό του διδασκαλείου κατά το έτος 1877, στο κεφάλαιο Δ' με τίτλο «Τα των Διδακτικών Μέσων» αναφέρεται:

Προς μείζονα εκ της διδασκαλίας ωφέλειαν είναι ανάγκη εκτός των άλλων των εις πάντα τα σχολεία χρησίμων οργάνων και επίπλων και

α. μιας βιβλιοθήκης δια τους καθηγητάς.

Β. μια βιβλιοθήκη δια τους μαθητάς.

Γ. μια συλλογής των αναγκαιούντων οργάνων προς διδασκαλίαν της Φυσικής, της Χημείας, της Ανθρωπολογίας, της Γεωγραφίας και της Φυσικής Ιστορίας.

Δ. μιας συλλογής των αναγκαιούντων αντικειμένων εν παντί δημοτικώ σχολείω δια την αισθητοποιόν διδασκαλίαν.

Ε. ενός γυμναστηρίου

Ζ. των δια την διδασκαλίαν της μουσικής αναγκαίων οργάνων και

Ζ. των προς την διδασκαλίαν της ιχνογραφίας αναγκαίων οργάνων.

Επιπλέον, λίγο παρακάτω και συγκεκριμένα το κεφάλαιο 5, αναφέρεται λεπτομερώς στη λειτουργία του γυμναστηρίου και στα απαραίτητα γυμναστικά όργανα που χρειάζονται στο χώρο αυτού:

Το γυμναστήριον πρέπει να έχη τα αναγκαιότατα όργανα δια την διδασκαλίαν της οργανικής γυμναστικής. Ταύτα δε είναι η γέφυρα, τέσσερα δίζυγα και τεσσέρα

μονόζυγα διαφόρου μεγέθους, η οριζόντια επί διχάλων δοκός, το πηδητήριο όργανο, δυο αναβάθραι, ακόντια δι'άλματα, βάρη σφαιρικά σιδηρά, ο κάθετος ιστός μετά σχοινίων επιτηδίων προς αναρρίχισιν και μια τάφρος. (Κανονισμός του εν Θεσσαλονίκη Διδασκαλείου, 1877, σ. 13).

Στον κανονισμό φαίνεται ότι στο συγκεκριμένο πρόγραμμα του σχολείου η Γυμναστική αποτελεί ένα εξίσου σημαντικό μάθημα, όπως δηλαδή και τα υπόλοιπα κύρια μαθήματα του διδασκαλείου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή (1887), δηλαδή αρκετά πρώιμα, διδάσκεται μια σουηδικού τύπου γυμναστική-ενόργανη γυμναστική, όπου οι μαθητές του διδασκαλείου γυμνάζονται στο γυμναστήριο με τη βοήθεια οργάνων, ενώ ακόμη σε σχολεία του ελεύθερου ελληνικού κράτους διδάσκεται η στρατιωτικού τύπου γυμναστική. Θα περίμενε κανείς την συγκεκριμένη εποχή στη Μακεδονία και με τις συγκεκριμένες κοινωνικό-πολιτικές αναταράξεις, στα σχολεία της περιοχής να διδάσκεται μια στρατιωτικού τύπου γυμναστική, που στόχο θα έχει τον «ανδρισμό» των μαθητών και τη διάπλαση τους, διατηρώντας στοιχεία εθνικής συνειδήσεως. Επιπλέον, στο κεφάλαιο ΣΤ' με τίτλο «οι μαθηταί» αναφέρεται:

Κατά Κυριακάς δε ή άλλας εορτάς, ας οι μαθηταί ορίζουσι, συναθροιζόμενοι ούτοι εις τας αίθουσας του διδασκαλείου και ομίλους ποιούντες ή αναγνώσκουσιν από κοινού ή αδούσιν ή γυμνάζονται εν τω γυμναστηρίω προς ελευθέραν διατριβήν περί τα μαθήματα αυτών και προς εξέγερσιν της συνειδήσεως της ενότητος. Οφείλουσιν όμως προς τούτου να ζητώσι την άδειαν του διευθυντού πέμπτοντες αυτώ ακριβή σημείωσιν των τε ονομάτων αυτών, και των ορισθεισών ωρών και αντικειμένων, περί ά θα ενασχοληθώσι κατά τας ώρας ταύτας. (κανονισμός του εν Θεσσαλονίκη Διδασκαλείου, 1877, σ. 16).

Τέλος, η φοίτηση των μαθητών στο διδασκαλείο διαρκούσε τρία χρόνια και παράλληλα με τα θεωρητικά μαθήματα εξασκούσαν σε πρακτικό επίπεδο στο πρότυπο σχολείο, το οποίο ήταν ενσωματωμένο με το διδασκαλείο.

Το 1882, ο διευθυντής του Διδασκαλείου, Χαρίσιος Παπαμάρκου, παραιτείται από τα καθήκοντα του και το 1890, το ίδρυμα καταστρέφεται ολοσχερώς από την μεγάλη πυρκαγιά που ξέσπασε στην πόλη. Επαναλειτούργεί το 1911 και το 1913 μετονομάζεται σε Ανώτερο Διδασκαλείο.

Σημαντικό, επίσης, είναι και το ενδιαφέρον του ελληνικού τύπου της Μακεδονίας αναφορικά με τη σχολική γυμναστική κατά τον 19ο αιώνα. Συγκεκριμένα, σε άρθρο της εφημερίδας Φάρος της Μακεδονίας 1, με τίτλο «Επιχώρια η Γυμναστική», αναφέρεται στο μάθημα της Γυμναστικής στα διάφορα ελληνικά εκπαιδευτήρια της Μακεδονίας:

... επί πολλά έτη είχε παρ' ημίν εντελώς παραμεληθεί η φροντίς της αναπτύξεως του σώματος, άπαντα δε τα αρχαιότερα διδακτικά ημών συστήματα περιορίζοντο εις την αποκλειστικήν μόρφωσιν της διανοίας, ομιλουμένης τελείως της υλικής μάξης, δι' ής εκτελούνται της διανοίας τα προστάγματα. Στρατιαί ολόκληροι ραχιτικών και χοιραδικών παιδίων, πλήθος ωχρών και κεκυρτωμένων νέων καταπλημμυρούσι από πολλών ήδη χρόνων τα ημέτερα εκπαιδευτήρια εν οίς, μ' όλην την καλήν των διεπόντων αυτά θέλησιν, δεν κατορθώθη μέχρι τούδε η εισαγωγή της αναπτύξεως του σώματος δια της γυμναστικής, ήτις παρά των γεροντότερων θεωρείται ίσως, αποκλειστικόν των σχοινοβατών επάγγελμα, προς την εν σεμνότητι, παιδεία και νουθεσία, Κυρίου

¹ Ελληνική εφημερίδα της Θεσσαλονίκης η οποία εκδίδεται κάθε Τετάρτη και Σάββατο. Είναι άγνωστο πόσα χρόνια κυκλοφορεί η συγκεκριμένη εφημερίδα. Το συγκεκριμένο έντυπο γράφτηκε στις 17 Ιουνίου 1887 και μέρα Τετάρτη. Υπεύθυνος κα ιδιοκτήτης της εφημερίδας είναι ο Σοφ. Γκαρμπόλας.

ανατροφήν της ομογενούς νιότητος.[...] αι προφρικαί εξετάσεις εν τω ημετέρω παρθυναγωγείω διήρκεσεν μέχρι της παρελθούσης Πέμπτης. Την δε Παρασκευήν, εν τω αυτώ καταστήματι, εγένοντο αι εξετάσεις του εν τω υποδρόμω νηπιαγωγείου, διευθυνόμενου ως γνωστόν, υπό της κ. Α. Χ' Αντωνίου και το Σάββατον αι εξετάσεις του νηπιαγωγείου Αγίου Αθανασίου, όπερ διευθύνει η κ. Μ. Κορνηλίου. (Φάρος της Μακεδονίας, αρ. 1133, 17-6-1887, σ. 1.)

Επίσης, σε άλλο έντυπο της ίδιας εφημερίδας στις 23 Οκτωβρίου του 1885, άρθρο με τίτλο «Εκπαιδευτικά. Η Β' δημοτική σχολή Σερρών εν τη συνοικία Παντελεήμονος», αναφέρεται στο πρόγραμμα και τη λειτουργία του σχολείου, και τονίζει ότι στα κύρια μαθήματα του σχολείου συγκαταλέγεται και η Γυμναστική: «Εν τη σχολή ταύτη διδάσκονται, Ελληνικά, Θρησκευτικά, Αριθμητική και Ελλην. Ιστορία, Φυσική και Γεωγραφία, Ιχνογραφία και Καλλιγραφία, Ωδική και Γυμναστική υπό τριών διδασκάλων, των κ. Γεώργιο Νάκου, διευθυντού, πεπειραμένου και άκρως φιλόπονου[...]» (Φάρος της Μακεδονίας, αρ. 989, 23-10-1885, σ. 2.). Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί ότι η πόλη των Σερρών ανέπτυξε σημαντικότερη εκπαιδευτική δραστηριότητα από τις αρχές κιόλας του 19ου αιώνα.

Επιπλέον Ιστορικά δεδομένα για τη Γυμναστική αντλήθηκαν από βαθμολόγια και γενικούς ελέγχους του Μαράσλειου Ελληνογαλλικού Λυκείου του Στ. Νούκα. Παρ' όλα αυτά, πληροφορίες για τα μαθήματα της σχολής βρέθηκαν μόνο από τους γενικούς ελέγχους και βαθμολόγια, καθώς υπόλοιπα αρχεία έχουν καταστραφεί, κυρίως λόγω της μεγάλης πυρκαγιάς στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Το «Ελληνογαλλικόν Εμπορικόν και Πρακτικόν Λύκειον» που ιδρύθηκε από τον λόγιο ιερομόναχο Στέφανο Νούκα, που κατάγεται από την επαρχία Βοΐου Κοζάνης, αποτελεί το πρώτο ιδιωτικό εκπαιδευτήριο στο χώρο της Μακεδονίας έως τις αρχές του 20ου αιώνα (Καλέσης & Σκούρτης, 2013).

Το 1905 το σχολείο μετονομάζεται σε «Μαράσλειον Ελληνογαλλικόν Εμπορικόν και Πρακτικόν Λύκειον» (Αγραφιώτου-Ζαχοπούλου, 1997) προς τιμήν του μεγάλου ευεργέτη². Το Μαράσλειο Εμπορικό Λύκειο περιελάμβανε τετρατάξια εμπορική σχολή, κλασικό γυμνάσιο, δημοτικό και νυχτερινό σχολείο. Κύριος στόχος του Στέφανου Νούκα ήταν εκτός από την ηθική αγωγή και ενίσχυση της παιδείας των μαθητών, η διατήρηση και η συγκρότηση του εθνικού φρονήματος των κατοίκων της Μακεδονίας και ο στόχος αυτός θα διοχετευόταν μέσω της ελληνικής παιδείας.

Βάσει των ιστορικών δεδομένων φαίνεται ότι το μάθημα της Γυμναστικής, στο συγκεκριμένο σχολείο, διδάσκεται μόνο στις τάξεις Α' και Β', ενώ στις τάξεις Γ', Δ' και Ε' δε διδασκόταν. Επιπλέον, από τους βαθμούς επίδοσης των μαθητών, συμπεραίνεται ότι το μάθημα της Γυμναστικής δεν αντιμετωπίζεται ως ένα δευτερεύον μάθημα, αφού συγκρίνοντας το με τα υπόλοιπα μαθήματα, παρατηρήθηκαν βαθμολογίες οι οποίες δεν απέκλιναν στις περισσότερες περιπτώσεις μεταξύ τους. Δηλαδή, σε μαθήματα, όπως τα Ελληνικά και η Αριθμητική, κάποιιοι μαθητές βαθμολογούνταν με 9, ενώ στη Γυμναστική με 8,50. Συνεπώς, η διδασκαλία της Γυμναστικής αποτελούσε ένα μάθημα στο οποίο δινόταν ιδιαίτερη βαρύτητα.

Από την άλλη πλευρά, ενώ από την αρχή της λειτουργίας του συγκεκριμένου σχολείου διαπιστώθηκε ότι το μάθημα της Γυμναστικής συμπεριλαμβανόταν στο πρόγραμμα μαθημάτων, μελετώντας τα βαθμολόγια των μαθητών από το 1897 έως και το 1914, διαπιστώνεται ότι για άγνωστο λόγο κατά την περίοδο 1908-1913 το μάθημα της Φυσικής Αγωγής δεν υπάρχει πλέον μέσα στους ελέγχους. Ένας από τους λόγους που καταργήθηκε το μάθημα της Γυμναστικής θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι είναι η αποκορύφωση των πολεμικών γεγονότων στη Μακεδονία με το ξέσπασμα του Μακεδονικού Αγώνα και λίγο

² Ο Γρηγόριος Μαρασλής αποτελεί σημαντική προσωπικότητα. Είναι ο άνθρωπος, στην οικία του οποίου έδωσε όρκο η *Φιλική Εταιρεία* στην Οδησό.

αργότερα με τους βαλκανικούς πολέμους. Έτσι, τα σχολεία της Μακεδονίας διδάσκουν περισσότερες ώρες μαθήματα, όπως Ελληνικά και Θρησκευτικά, τα οποία έχουν στόχο και τονίζουν το εθνικό φρόνημα των ελληνόφωνων μαθητών της περιοχής. Από το 1913 και εξής διαπιστώνεται ότι η Γυμναστική συμπεριλήφθηκε ξανά μέσα στους γενικούς ελέγχους και στα βαθμολόγια των μαθητών. Από τα δεδομένα λοιπόν προκύπτει ότι με την απελευθέρωση της Μακεδονίας και την ένταξη των σχολείων στο επίσημο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα το αναλυτικό πρόγραμμα του συγκεκριμένου σχολείου συμβαδίζει ακριβώς με τα υπόλοιπα σχολεία της ελληνικής επικράτειας.

6. Η σημασία για τη φυσική αγωγή

Η παρούσα ερευνητική μελέτη αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι της ιστορίας της Φυσικής Αγωγής. Η μελέτη της συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου αποτελεί σημαντικό κίνητρο για περαιτέρω μελέτη στο πεδίο της ιστορίας της Φυσικής Αγωγής. Μέσα από την προσέγγιση της συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου έγινε προσπάθεια να αναδειχθούν οι σημαντικές επιδράσεις που είχε το μάθημα της Γυμναστικής στα ελληνικά σχολεία με σκοπό τη διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας του ελληνόφωνου πληθυσμού. Η σημασία της μελέτης στην επιστήμη της ιστορίας για την Φυσική Αγωγή έγκειται στο γεγονός ότι αναφερόμαστε σε μια πολυπολιτισμική περιοχή, η οποία, όπως φάνηκε, δεχόταν για μεγάλο χρονικό διάστημα συγκρούσεις και πολιτική προπαγάνδα από λαούς, που στόχο είχαν την εδαφική και πολιτική επικράτησή τους στα εδάφη της Μακεδονίας. Έτσι, η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας αποτέλεσε το στοιχείο για τη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας του πληθυσμού και στο πλαίσιο όλων αυτών των αναταραχών φαίνεται ότι η Φυσική Αγωγή κατέχει σημαντική θέση στα αναλυτικά προγράμματα των ελληνικών εκπαιδευτηρίων της Μακεδονίας. Θα αποτελούσε σημαντικό κομμάτι της ιστορίας μια ενδεχόμενη περαιτέρω εκτεταμένη μελέτη της συγκεκριμένης περιόδου και της περιοχής αντίστοιχα με σκοπό να καταδείξει όλα εκείνα τα στοιχεία τα οποία ενώνουν την Φυσική Αγωγή με τις ιστορικές εξελίξεις των έντονων κοινωνικό-πολιτικών περιόδων.

7. Συζήτηση-επίλογος

Από τα δεδομένα της συγκεκριμένης μελέτης προκύπτει ότι το μάθημα της Φυσικής Αγωγής εμφανίζεται στον ελληνικό χώρο καθώς και στη Μακεδονία από τις αρχές κιόλας του 19ου αιώνα. Στη Μακεδονία συγκεκριμένα, η σωματική άσκηση παρουσιάστηκε από την δεκαετία του 1870 και έπειτα, περίοδος κατά την οποία συντελούνται στον ευρύτερο χώρο της σημαντικά πολιτικά γεγονότα.

Τα ιστορικά δεδομένα της έρευνας δεν επέτρεψαν να εξετάσουμε πληρέστερα το μάθημα της Φυσικής Αγωγής κατά τις προηγούμενες δεκαετίες (αρχές 19ου αιώνα). Οι κυριότεροι λόγοι ήταν αφενός η σχετικά πρώιμη περίοδος κατά την οποία είναι ακόμα έντονη στον χώρο της Μακεδονίας η επιρροή διαφόρων ξένων λαών, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει πλούσιο υλικό προς μελέτη. Αφετέρου, δεν υπήρχε εύκολη πρόσβαση σε πρωτογενείς πηγές που αναφέρονται στην περίοδο που μελετήθηκε, εξαιτίας της καταστροφής σημαντικών αρχείων λόγω της πυρκαγιάς που έπληξε σημαντικά την πόλη της Θεσσαλονίκης κατά τον 19ο αιώνα. Παρ' όλα αυτά, τα δεδομένα που προέκυψαν από τα αρχεία που μελετήθηκαν είναι ενδεικτικά της κατάστασης που περιγράφηκε και μπορούν να διαφωτίσουν σημαντικά τη συγκεκριμένη περίοδο.

Βιβλιογραφία

Αγραφιώτου-Ζαχοπούλου, Π. (1997). Σχολεία της Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη: Ιανός.

- Βακαλόπουλος, Κ. (1986). Νεότερη ιστορία της Μακεδονίας (1830-1912). Από τη γένεση του νεοελληνικού κράτους ως την απελευθέρωση. Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης.
- Βακαλόπουλος, Κ. (1987). Μακεδονία και Τουρκία 1830-1878. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Βακαλόπουλος, Κ. (2005). Ιστορία της μείζονος Μακεδονίας (1350-1950). Θεσσαλονίκη: Σταμούλη.
- Βουρή, Σ. (1992). Εκπαίδευση και εθνικισμός στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της βορειοδυτικής Μακεδονίας (1870-1904). Αθήνα: Παρασκήνιο.
- Βουρή, Σ. (1994). Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας, πολιτική και εκπαίδευση 1875-1907. Αθήνα: Παρασκήνιο.
- Γκαρπόλας, Σ. (1887). Η Β' Δημοτική Σχολή Σερρών εν τη συνοικία Παντελεήμονος. Εφημερίς Φάρος της Μακεδονίας. 989(1133), σ. 2. Εν Θεσσαλονίκη
- Ηλιάδου-Τάχου, Σ. (2001). Η εκπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία (1840-1914). Αθήνα: Ηρόδοτος.
- Καλέσης, Α. & Σκούρτης, Ι. (2013). Ο δημιουργός εθνικών και μορφωτικών ιδρυμάτων Στέφανος Νούκας στην ανέκδοτη αλληλογραφία του επισκόπου Δεβρών και Βελεσσών Παρθενίου (1908-1909). Στο: Ζιώγου, Σ. & Φούκας, Β. Σχολεία και Εκπαιδευτικοί της Θεσσαλονίκης (19ος αιώνας-Μεσοπόλεμος). Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Κανονισμός του εν Θεσσαλονίκη διδασκαλείου (1877). εν Αθήναις: τυπογραφείον Βλαστού
- Καντζίδης, Δ. (2002). Ο Ίων Ιωαννίδης και η συμβολή του στη μεταρρύθμιση της φυσικής αγωγής. (ανεκδ. Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης). Θεσσαλονίκη.
- Καρανταΐδου, Μ. (2000). Η φυσική αγωγή στην ελληνική μέση εκπαίδευση (1862-1990) και ιδρύματα εκπαίδευσης γυμναστών (1882-1982). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κουλούρη, Χ. (1997). Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας. Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία 1870-1922. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας.
- Μίντσης, Γ. (1997). Εθνολογική σύνθεση της Μακεδονίας. Αθήνα: Ηρόδοτος.
- Μπονίδης, Κ. (1996). Οι ελληνικοί φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι ως φορείς εθνικής παιδείας και πολιτισμού στη διαφιλονικούμενη Μακεδονία (1869-1914). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη. Ιστορικό Αρχείο Νεοελληνικής εκπαίδευσης, αρ. 1.
- Μπουζάκης, Σ. (2002). Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Τόμος Α. Αθήνα: Gutenberg.
- Νούκας, Στ. (1910-1914). Βαθμολόγιο Μαράσλειου Λυκείου. Θεσσαλονίκη.
- Νούκας, Στ. (1897-1910). Γενικός έλεγχος Μαράσλειου Λυκείου. Θεσσαλονίκη.
- Papadakis, L. (2006). Teaching the nation. Greek nationalism and educational in nineteenth century Macedonia. Thessaloniki: Institute for Balkan studies.
- Παπαδόπουλος, Δ. (1994). Το Διδασκαλείο Θεσσαλονίκης. Πρακτικά Συμποσίου. Στο: Τα ελληνικά σχολεία στη Θεσσαλονίκη κατά τον τελευταίο αιώνα της τουρκοκρατίας. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ιστορίας του Δήμου Θεσσαλονίκης. (σσ.21-35).
- Παπαδόπουλος, Στ. (1970). Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της τουρκοκρατίας. Θεσσαλονίκη: Μακεδονική Βιβλιοθήκη, δημοσιεύματα της εταιρίας μακεδονικών σπουδών.

- Παρρέν, Κ. (1906). Γενικός χαρακτήρ της γυμναστικής παιδείας. Εφημερίς των Κυριών. 879, σσ. 5-6. Εν Αθήναις.
- Σακελλαρίου, Μ. (1982). Ιστορικοί ελληνικοί χώροι. Μακεδονία. 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Τσάμης, Π. (1975). Μακεδονικός αγών. Θεσσαλονίκη: Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών-Μακεδονική λαϊκή βιβλιοθήκη.
- Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων-Γενική Γραμματεία εκπαίδευσης Ενηλίκων-Ινστιτούτο εκπαίδευσης Ενηλίκων, (χχ). Τοπική ιστορία. στο: Πολιτισμός και ελεύθερος χρόνος. Αθήνα.
- Φουρναράκη, Ε. (1998) Σωματική αγωγή των δυο φύλων στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Πρακτικά διεθνούς συμποσίου. Στο: Οι χρόνοι της ιστορίας. Για μια ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας. (σσ. 295-310.) Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας.
- Χρυσάφης, Ι. (1925). Η σωματική αγωγή και η στρατιωτική προπεύδευσις της νεότητος και η ενδεικνύομενη οργάνωσις αυτών (Παράρτημα 15ον). Υπομνήματα εις το Υπουργείον της Παιδείας υπό του Ι. Χρυσάφη τμηματάρχου της Γυμναστικής. εν Αθήναις.